

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՆ

Հայտարար զիտակցութեամբ, որ սկսանք կատարել մեր մարդկային բարձր պարտականութիւնը, մենք մնաւ ըստ եւրոպական ստանդարտի այն տարիին, որ հայոց կեանքում բացեց մի նոր փառաւոր պարագլուխ և ոսկէ տառերով արձանագրվեցաւ հայոց պատմութեան էջերում:

1890 թիւն այն տարին է, որ հինգ դարու ընթացքում հայի գէմբը ծածկող ստրկական ամօթալիքովը պատառեց վերջնականապէս:

1890 թիւն այն նշանաւոր տարին է, երբ ամբողջ հինգ դարու ստրկական մեռելութիւնից յետոյ հայը զիտակցութեամբ բարձրացրեց իր գլուխը և շրջանների գլուխների տակ հնչեցրեց Յեղափոխութեան աւետարան փողը:

«Մտրուկ չեմ այլ ես» — զուրս ելաւ իւրաքանչիւր հայի սրտից և վերականգնացաւ նրա հոգին, որ կոչված է կատարելու մեծ քաջագործութիւններ, մեծ գործեր, մեծ յաղթութիւններ՝ յանուն հայութեան մարդկային բարօրութեան, ազատութեան ու առաջադիմութեան:

Հայի շրթնից լսվեց ազատութեան անունը, փոթորկեցաւ հայկական ամբոխը և հայ ժողովրդային Ս. Գործի բարձր ծածանվող գրողակը ներկվեցաւ մէկ ամբողջ շարք հայ յեղափոխական հերոսների արխնով:

Չայնեց հայ յեղափոխականի բարձր ու յանդուգն խօսքն ու քարոզը, իրեն աւետիս նոր կեանքի, որոտաց հայ յեղափոխականի ատրճանակը, արձակվելով հոգմանման փչեց հայ ամբոխի հինգ հարիւր տարիից ի վեր բռնի զսպված շունչը. — «Ո՞վ կայ այնտեղ» — կոչեց փայրների թշնամին՝ ահաբեկած, «Ո՞վ կայ այնտեղ» — ուշադրաւ ու անհանգիստ հարցրեց Լեւոնյան: Եւ հայ յեղափոխականի ձայնը որոտաց նրանց պատասխան. — «Ստուեր, որ ուզում է մարմնամալ մայր, որ երկունքի մէջ է, մարտիրոս, որ հոգնել է տաժանելի շարչարանքից, մարդ, որ ձգտում է գէտ իր մարդկային լիակողմանի

ու կատարեալ զարգացման, ստուեր, որ ուզում է ազատվել, գծիւքի բնակիչ, որ կարծես է գրախոխ»:

Եւ մինչդեռ Հնչակեան յեղափոխական Կուսակցութիւնը, որ այդ նշանաւոր տարիից բացարձակաբար սկսաւ մղել Ս. Գործի մարտն ընդդէմ տաճիկ բռնութեան, իր վրայ էր դարձրել համայն Լեւոնյանի անհատ, զիտ ուշադրութիւնը, սրան վկայ անելով այն արխնակից արագեղիւն, որի զլխաւոր դերերը կատարում էին նայն ինքն այդ Կուսակցութիւնը և թիւրք կատաւարութիւնը, — այնտեղ, միւս կողմից ամբողջ հայութիւնը զգաց իր գործութեան մեծ ծաւալը, լսեց իր շրջանների կոտորածների գլուխները, իմացաւ իր ազատութեան օրօտ գաղտնաւոր և որպէս մի մարմին, ներկայացաւ իրեն մէկ ամբողջ յեղափոխական ահազին բանակ:

Յուլիս Տանն հինգիւն տաճիկների գոտող մայրաքաղաքը յանկարծ ասպարէզ եղաւ Յեղափոխական Կուսակցութեան նախաձեռնած հանդիսաւոր Յոյցի ընդդէմ թիւրք բռնապետի և հայկական արխնը թափվելով հայի ձեռն էլ թափեց իր թշնամաւ արխնը: Մեծ օր, որին սխառեմարար յաջողեցին Յեղափոխական Կուսակցութեան քաղաքական տէնօրական մի շարք յանդուգն ու օրինակիլ գործողութիւնները, պատճելով դաւաճաններին ու լրտեսներին, այդ գործողութիւնների վճռականութեամբ ու աջողակութեամբ գարմացնելով ամենախիտ յոռետեսներին անգամ:

Ապշած ու սարսափած, տաճիկ կատաւարութիւնը յանկարծ իրեն տեսաւ գէմ առ գէմ մի յանդուգն ու ոգեւորված գործութեան, գէմ առ գէմ մէկ ամբողջ յեղափոխական կազմակերպութեան, որ որքան համարձակ, վճռական ու աջողակ էր իր գործողութիւններում, նոյնքան էլ սոսկալի ու ահարկու էր տաճիկին: Եզաւ մի ժամանակ, երբ սուլթանի կատաւարութիւնը զգաց, որ իր տակ հոգը խախտվում է, որ Կուսակցութեան հարուածները սպառնում են նրա գոյութեան գէմ, որ թիւրքական կատաւարութեան փոտած զեկը կոտորվելու վրայ է, վտանգի ենթարկելով թիւրք մեծերի կեանքն իսկ, թիւրքի տապալան անգամ:

Արձակվեցաւ կատաղած բռնապետի հրամանը և

սկսվեցան զօրծաղրվել կատաղի, անասելի նեղութիւններ, հալածանք, անհամար ձերբակարգութիւններ, վայրենի, անկարգ, ճեղքախտական ու խոցատառակ դատաւարութիւններ, միջնադարեան ինկվիզիցիա, անուր մեքենայութիւններ:

Հնչակեան Կոստակցութիւնը զիական քրմ ծիծաղով էր գիտում խեղճութեան ու սարսափած կառավարութեան անհուն ճիգերը՝ «արմատից սրկել» հայկական Բիզաւտիստութիւնը սրա հէնց սկզբնական յանգուզն քայլափոխումն իսկ հայ հայկական Բիզաւտիստութեան հիգրան մնաց անյաղթ. նրա կտրած ամեն մի զլխի տեղը եօթն տոննայան միանգամայն: Այդ հիգրան անյաղթ է և կմնայ նա անյաղթ այնքան ժամանակ, որքան ժամանակ հայ ժողովուրդը կլինի ենթակայ թշուառութեան, որքան ժամանակ նրա զլխին կախված կլինի տաճիկ մոկեղին բռնութեան սուրբ:

Ազգամէլէ՛ կատաւարութիւն. չգիտէ, որ Բիզաւտիստութեան զաղափարն անմարմին է և անկարելի է մահացնել: Եւ անհրաժեշտաբար նա պէտք է մտնի ան աշխարհ մինչև որ հայի զլխին կըծանրանայ բռնութիւնը, մինչև որ հայի կենսական գրութիւնը, կեանքի կերպերը կլինեն աննպատակ նրա սօցիալական, անտեսական ու քաղաքական դարգացման — Բիզաւտիստութեան զաղափարը կմնայ կենդանի հայերի մէջ: Եւ եթէ վաղը մնայ աշխարհում միակ մի՛ հայ, նա կարծակէ իր վերջին շունչը՝ յեղափոխական ոգին իր սրտում:

Թող սուրբանի կատաւարութիւնը յայտարարէ սպիտակ տէսօր ու փայրաղ հալածանք հայ յեղափոխականների դէմ մոտենաւարակ և հայ ժողովրդի դէմ ընդհանրապէս: Բայց ի՞նչ փոյթ. հրամայիր հոգին զաղարել, հարուածիր սրով անմարմին զաղափարը — հոլմը գործեալ կարունակէ մանչել ու փշել, զաղափարը կմնայ միշտ կենդանի ու անձեռնմխելի: Եւ հայ յեղափոխական հերոսները, պիտոքներ մի կաղնիակներսքած հօգր Կոստակցութեան, շարունակ կմարմնէն բռնութեան դէմ հայ ժողովրդի բարօրութեան համար, ոգևորված Ազատութեան անմահ զաղափարով: Ակափած մարտում արդէն թափվեցաւ նրանց արիւնը և բազմադատկվեցան նրանց կարգերը. այժմ թափվում է և գեռ շատ կթափվէ հայի արիւնը, բայց հայոց ազատութեան ամեն մի տառն այդ արիւնով կարճանալովէ հայոց պատմութեան մէջ և այդ արեան իրաքանչիւր կաթիլը մի մի սերմ է հայութեան ազազայ երանութեան: Վիհանձն ու հալարտ կերպով մենք կառուալենք բանտերի խորքերում, աքսորի տանջանքները կյաղթենք, ինկվիզիցիաի փորձութիւնները կկրկենք, կտխաղանք թուր կարհամարհներ, — նոյն եռանդով, նոյն անխախտ ուժով, նոյն օրինակելի անձնաբացութեամբ:

անզաղար շարունակելով մեր միանգամ սկսած ս. մարտը — դա՛ է մեր կոչումը, դա՛ է մեր պարտականութիւնը:

Մեր հոգու մէջ խոր արմատներ ունեն Ազատութեան, Արդարութեան ու Առաջադիմութեան մեծ զաղափարները և մեր կարգերը զօրեղ ու անխախտ լինելով հանդերձ, մենք ունենք մեր հասը ժողովրդային բիւր լէզէօններ, որոնց բարօրութեան համար էլ յայտարարել ենք պատերազմ՝ բռնութեան, տգիտութեան ու խաւարի դէմ:

Մենք սկսել ենք պատերազմը և ինչ որ էլ լինի, պէտք է շարունակենք յաղթանակը տանելու համար:

Սոսկալի է այդ մարտը, բայց սուրբ:

Ներկայումս թող մեզ բաժին լինի ս. մարտի տանջանքն ու երջանկութիւնը. ապագայում ընդհանրութիւնը կիայելէ բարօրութեան պտուղները:

Մէկ օր մենք վերացած կլինենք աշխարհից, բայց մեր զաղափարներն ու մեր զործք միշտ կը մնան կենդանի:

Եւ այս խօսքերով մենք ողջունում ենք նոր տարին որ կրերէ մեզ մէկ ամբողջ շարք մեծ օրերի, մեծ դէպքերի, մեծ զործերի:

Կեցէ՛ հայ ժողովուրդ:

Կեցէ՛ քաղաքական ու սօցիալական յեղափոխութիւն:

Կեցէ՛ Հնչակեան Կոստակցութիւն:

Թ Վ Թ Ա Կ Յ Ո Ի Թ Ն Ն Է Ի .

ՆԱՄՈՒԿ ԹԻՒՐԲԻԱՅ .

(Սեփական թղթակցից)

Կ . Պոլիս, 4 գեկտեմբեր 1890 .

Երկար, երկար գրելիքներ կան ազգային վիճակին վրայ որ ա՛յնչափ ողբայի կերպարանք ունի ո՛րչափ ընդհակառակն վարդազոյն և ոսկեղինիկ ցոյց կուտան զայն ազգին դաւաճան և կարծեցեալ պետերը . որպէս միշտ՝ այս անգամ ևս ազգային բարձրատեսիման աւազան ին և բարձրագոյն և կեղեցիկ աւաթիւնն ձեռք ձեռքի տուած՝ կը վաճառեն ազգին շահերը և ամենախայտառակ ստորնազոյն պայմաններով կը հաշտուին Դրան հետ: — Ներկայ յօգուածիս մէջ կը շատախաբանեմ անգրագիտանալ ինչ ինչ տեղեկութեանց վրայ զորս կցկտուր հազորգած եմ արդէն, որպէս զի կարելի լինի աւելի ճշգրտաւար կերպով, պատկերացնել ընդհանուր վիճակին:

* * *

Այս լսենք թէ՛ խայտառակութիւնն ի լրումն հասցնելու համար՝ ազգային վարչութիւնն ալ մտադիր է նոյն մտք հաւատարմական հանրագիր մը ներկայացնել սուլթանին, և այս արդէն իսկ կիսով իրազործուած կրնայ համարուիլ քանի որ պատրիարքն այդ համալուար յայտարարութիւնը ըրած պահուն առանձին չէր, այլ իւր քով ունէր հայ եկեղեցական մը և պաշտօնաւոր անձեր Սէկրորդ է քսել թէ՛ թուրք լրագրութիւնն օգտուելով հայոց այս ամօթալի ստրկութենէն՝ առիթ չին փախցնել լրբնի յարձակումներով վիրատուրել ժողովրդեան զգացումները . և վաճառ չէր աւելտն իսկ յոյս կը յայտնէ թէ «յեղափոխականաց յետին հետքն ալ պիտի ջնջուի նոր տարիէն յառաջ» . Մի ածապարէր . . .

Ը ն դ հ ա ն ու ր ն ե ր ո զ ու թ ե ա ն

Ղ Բ Մ Ե Բ .

Ժամանակէ մ'ի վեր մայրաքաղաքիս մէջ զրոյց կը չըջի թէ հայ քաղաքական յանցաւորներու ընդհանուր ներդաշնակութիւն պիտի լինի . այս զրոյցը հաստատելու երկուցի ունեցող շատ մը պարագայք կան . թերիս այդ կանխարկէր և վաճառ չէր աւելտն անցեալները իւր ուղադրու մէկ խմբագրականան յորում կը փաստարանէր թէ «հայ ժողովրդեան մէջ հաւատարմութեան զգացումը վառ պահելու լաւագոյն միջոցն է վստահութիւնն ցուցնել անոր» : Նոյնպէս խորմեան Հայրիկի յերոսաղէմ աքսորուելն սրտուելէ և կայսերական իրաւէն ալ ելնելէ վերջ՝ իւր մեկնման օրէ օր ձգձգուելն և վերջին օրերս ալ իւր հիւանդ ըլլալուն ծանուցուելը կրնան նշան համարուել մօտալուտ ընդհանուր ներդաշնակութեան . լուր կը պտըտի թէ զեպանաց ոմանք ալ այս խորհուրդը կուտան Գրանտ Կան ազգայիններ սրտնք կարգարացնեն պատրիարքին և հայ «երեւելաց» եպիսկոպոսին ընթացքը, ըսելով որ ազգին շահը այսպէս կը պահանջէ և թէ ի սէր ընդհանուր ներդաշնակութեան է որ կը լինին այս ամէն զոհողութիւնք . սակէ զատ զիտել արժան է նաեւ թէ՛ թէ՛ մեծամեծաց հանրագրոյն և թէ՛ պատրիարքին յայտարարութեանց սուլթանին կողմէ տրուած պատասխաններուն մէջ՝ կայսրը պատրաստականութիւն ցոյց կուտայ յերկուս՝ բոլոր հոյ գործիչներս, յոյս յայտնելով և հրամայելով որ ազգու խրատներ տրուին անոնց՝ «զիրենք ցնորական դադափարներէ ետ կեցնելու և վերստին օրինաւորութեան շաղկին մէջ մտցնելու համար» : — Բայ մեկ բոլոր այդ նախադրուած նշանները, բոլոր այդ հաշտարար տրամադրութիւնք սուլթանի կառավարութեան սովորական նենգաւոր քաղաքականութեան գարծուածքները կրնան լինիլ . կարիճի պէս՝ թուրք կառավարութիւնը երկու բերան ունի, մինչև միտն կը սիրէ, միւսովը կը խայթէ . այսպէս մինչ մի կոպէս ոսկեղօծ խօսատուներ կը շոյջուին, միւս կողմէ ձերբա կալութիւնք և բանտարկութիւնք փութոյ սնդուլութեամբ յատաճ կը տարուին : Այսու ամենայնիս, համարելով որ իրօք սեղի պիտի ունենայ ընդհանուր ներդաշնակութիւն, կը հարցունենք թէ ի՞նչ արժէք կրնայ ունենայ այն ներս

զութիւնը զոր սուլթանը կուզէ ընել իբր քաջատիկ և վերին աստիճանի շնորհք մը՝ հայերը լաւ մը ընկճելէ և հալածելէ վերջ : Յեղափոխականք այդ ստորութիւնն յանձն չեն կրնար առնուլ . անշուշտ անմեղներու կամ որ նոյնն է՝ ազգին նուիրական իրաւանց պաշտպան հանդիսացողներու ազատումը բաղձալի է, սակայն այդպիսով իր շահերուն տեսակէտից տաճար կառավարութիւնը գէթ մի անգամ խոհեմ տնօրինութիւն մը գործադրած կը լինի . ապա թէ ոչ՝ մի քանի հարիւր բանտարկեալներու ազատութեան համար ազգին շահերը փաճաւել՝ ազգին իրաւունքները զոհել և մեզ աւելտն մատուցանել ո՛չ մեզ ընդունելի կրնայ լինել և ո՛չ նոյն իրենց բանտարկելոյ սրտնք նոյն այդ շահերը պաշտպանելու համար իրենք զիրենք զոհեցին . ո՛չ՝ այդքան ծանրագոյնի ընդհանուր ներդաշնակութիւն ուրախալի երկուցի մը չէ և բնաւ չկրնար համաձայնել ազգային շահոյս : Եւ ի՞նչ թուրք կառավարութիւնը ընդհանուր ներդաշնակութեան մեղքը քսելով մեր բերնին, կը կարծէ թէ պիտի կասեցնէ՞ հայոց մէջ յեղափոխական շարժումն . միթէ մի քանի հարիւր հոյ բանտարկեալք ազատուելով մայր երկրի վիճակը կրնայ բարւոքուած նկատուել մեր պահանջները կը լրանան, Հայկական խնդիրը կը փակուի՞ : — Ոչ երբէք, և ի՞նչ երաշխաւորութիւն կայ թէ այդ ընդհանուր ներդաշնակութիւնը լոկ ձեռք աւան բան մը չպիտի լինի . . . Հայ ժողովուրդն ընդհանուր ներդաշնակութիւն մը չէ որ կը բաղձայ — թէ և այդ կամայ ահամայ պաշտաւոր է ընել թուրք կառավարութիւնը ժողովրդեան զրգուլթիւնը շատողացնելու համար և իւր զանձին ու բանտարկուն անբաւականութեան սրտածառ — այլ հայ ժողովուրդն կը բաղձայ անտեսական ընդհանուր բարօրութիւն, հասարակական ռաւկաւարական կերպեր և քաղաքական ազատութիւններ իւր մայր հայրենիքին մէջ : Մեր այս բաղձանքն ու պահանջքը չգործադրուած՝ չենք կարող հաշտուիլ մեր զանձներու հետ և բանտարկուն յաջորդաբար լիցուելն ու դատարկիլը յեղափոխականաց համար ահարկելիչ երկուցի մը չէ : Մենք պիտի կուենք մինչի յաղթութիւն :

Ս յ Ե և ա յ Ե Լ ու ր ե ր .

Նախորդ թղթակցութեամբս ծանուցի սուտական զեպանատան զՎարդ և Պատրիկոյի ստիկանութեան բանալն բռնի ետ առնելն ի մեծ խայտառակութիւն Նազըմ պէյի և այդ գործին հետեանք հոյ յեղափոխականաց կարեւոր գաղտնի յետաձգումն : Բայ լրագրաց կրկնակի ծանուցմանց՝ այդ հետաքրքրաւոր գաղտնեղի պիտի ունենայ այսօր իսկ (երեւելոյթի) . զեպանութիւնք ներկայ պիտի գտնուին այդ գաղտնաւորութեան և օտար փաստարանք պիտի ստանձնեն ամբաստանելոյ ամենց պաշտպանութիւնը : Ժամանակէ մ'ի վեր Նիկոնոսոյատ տոնին գրեթէ միակ զրազումն է ամբաստանեալ հայեր գտաւ . այդ հայերէ ոչ մին ազատ կարձակուի . վերջերս տեղի ունեցող հնացած Կաթիկ և Պապիկի գաղտնատնը — որոնք ամբաստանեալ էին զրգուլչ յայտարարութիւններ փախցնելու յանցանք . կրնաք երեւակայել թէ

Ի՞նչ էլք ունեցաւ . Հնգական տարի բանտարգելութեան դատապարտուեցան պատմական օրինաց հիսունչորրորդ յօդուածի յաւելուածին տրամադրութեամբ . . .

Կը լսեմք թէ անգլիական դեսպանատունը ազգուղիտութիւններ ըրեր է սուլթանի կառավարութեան և զայն իրատեր է նուազ խստութեամբ վարուել հայոց հետ :

Գուռը չբաւականանալով ներքին թղթատարութիւնը բնոարարելէ, այժմ կը ջանայ օտար նամակատանց տնօրէններն ալ կաշառել հայերու ուղղեալ նամակները վար դնելու համար . վերջերս Փրանսական նամակատան տնօրէնը մէջիգիէ պատուանշան ստացաւ . պատճառներ ունիմք կարծելու թէ օտար նամակատանց անբռնարարելութիւնը կարատաւորի փառասէր և կաշառակիր պաշտօնէից զեղծումներով : Աժա՞թ քաղաքակրթեալ եւրօպացոց որ բարբարոս կառավարութեան մը ապօրինութեանց գործիք կը լինի անխղճօրէն :

Յունաց պատրիարքարանի առանձնաշնորհութեանց խնդիրը վերջերս կարգադրութեան շաղկին մէջ մտած կերեւէր և կըստասէր օր աւուր եկեղեցեաց վերաբացման Բայց այս խնդրոյ մէջ ալ կառավարութիւնը իւր երկդիմի քաղաքականութիւնը ձեռք առած՝ կը ջանար ձեւական զիջողութիւններով խաբել յոյները՝ առանց իրօք խնդիրը հիմնապէս լուծելու . սակայն յունաց պատրիարքը մերինին շափ յողջողդ և միամիտ չգտնուեցաւ : Այսպէս՝ Ռիզա փաշայի վերջին թէզքէրէէն վերջն ալ՝ եկեղեցիք փակ կը մնան :

Գ աւ ա ա ա կ ա ն լ ու լ ի ռ . — Երկու տե .
 ո օ ր ա կ ա ն գ ո Ր ծ Ո Ղ Ո Ւ Թ Ի ւ Ն ք .

Վերջին պահուստ արժանահաւատ աղբիւրէ հասած տեղեկութեանց նայելով Զմիւռնիոյ մէջ Երզուպ Պաշայական անուն մատնիչ հայաղգին՝ յեղափոխական կուսակցութեան մէկ որդւման համեմատ՝ տնօրական գործողութեան ենթարկուած է . նամակագիր կըսէ թէ մատնիչն հոգեվարքի մէջ է :

Աստ չըջող դրոյցներուն նայելով՝ Վանայ մէջ ևս տնօրական գործողութիւն մը կատարուած է յանձին Տիգրան վարժապետ Ամիրճանեան անուն վատահոգի հայուն . սա այն անձն է որ իւր խեղկատակ բնաւորութեան համար իւր հայրենակիցներէն կ ե տ ո ս ի կ կը յորջորջուէր և որ ժամանակէ մ'ի վեր ծանր կասկածներու առիթ տուած էր իւր յաճախակի և մտերմական յարաբերութեանցն համար կառավարական չըջաններու հետ, յորոց և տարիներէ հետէ յատուկ ոտճիկ ևս կը ստանար թուրքերէնի ուսուցչութեան անուան ներքեւ : Հարուածը մահաբեր չէ եղած :

Վերջերս Զմիւռնիայէն և Տրապիզոնէն բաւական թուով հայ ձերբակալեալներ բերուեցան և տեղաւորուեցան կետրոնական բանտին մէջ :

Աւելի մանրամասն լուրեր չունեմ գաւառացոց վիճակին վրայ . պատճառն այն է որ գաւառներէ հասած ամէն նամակները բացուելով՝ զբաբնութեան բովէն կանցնին :

Այսու հանդերձ գոհ պէտք է ըլլանք որ կառավարութիւնն այս թիւրին կը լրացնէ երկու օրն անգամ մը տեղական մամուլ միջոցաւ պաշտօնապէս ծանուցանելով թէ Տրապիզոնի, Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշի, Տիարպէքի, Տէրսիմի, Ատանայի վերայէթներուն մէջ անգործութիւնը կատարեալ է և բնաւ անկարգութիւն մը տեղի չէ ունեցած . և որովհետեւ կառավարութեան ամէն յայտարարութեանց ստուգութիւնը երաշխաւորեալ է, այդ յայտարարութիւնը կրնան ծառայել մեզ՝ գաւառաց ճշգրիտ կացութիւնը ի հ ա կ ա ա կ է ն մակարեւրելու : Ուշագրաւ է նաեւ սա կէտ թէ մինչ կառավարութիւնը կուրանայ Հ ա յ ա ս տ ա ն ի գոյութիւնը՝ իւր այդ պաշտօնական յայտարարութեամբք յայտնի մատնանիլ կրնէ նորա գոյութիւնը և նորա սահմանները ինք իւր ձեռքով կը գծէ՝ ըստ որում կը յիշատակէ ճիշդ այն վիճակները որոց վրայ հայք անմիտեղի պատմական իրաւունքներ ունեն, և պէտք է շնորհակալ լինենք որ կառավարութիւնը իրականէն ալ աւելի կընդարձակէ մեր Հայաստանը . . .

Նոյնչափ ուշագրաւ են այն պաշտօնական յայտարարութիւնք որք տեղական մամուլ մէջ յաջորդաբար կերեւին, աւետելով թէ այս ինչ կամ այն ինչ վերայէթի քիւրդ ա շ եր է թ ք , Եր ք մ ի ն չ և ց ա յ ս օ Ր ա ղ ս տ ա մ ք է ի ն " : Ի հնազանդութիւն եկած են, և թէ այս ինչ կամ այն ինչ հրօսակները որոց գոյութիւնը պահ մ'առաջ խստիւ կուրացուէր՝ դարձի եկած կամ ձերբակալուած են : — Խեղճ կառավարութիւն, կը կարծէ թէ այս ձէզուիտական դարձուածներով ընդ միշտ պիտի յաջողի ճշմարտութիւններ խեղաթիւրել, իրականութիւններ սքողել, խնդիրներ մարել և բողբոներ խեղդել . . .

Պերճ .

ՆԱԽԱՐԱՆԵՐ ԹԻԻՐԲԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՅ

Սերատոիա, 29 Նոյեմբեր 1890 .

Խօսքս այսօր ըլլայ «Գոհունակութեան հանրագրիւր» մասին Գոհունակութեան այն երկրորդ հանրագրիւր, զոր կուսակալ Մէմուհ պէյ յանձնելով Առաջնորդարանի, խստիւ պահանջած էր նորա ստորագրութիւնը, գոհութեամբ կարճանագրենք թէ մերժուեցաւ ողջամիտ ազգայնոց ոմանց կողմէ : Սակայն միւս կողմէ կարգ մը շահախնդիր վարձկաններ ստորագրելով, նոյնութեամբ հեռագրեցին սուլթանին, որոյ ներքին քարտուղար Սիւրէա փաշա՝ հեռագրաւ կը զեկուցանէր կուսակալ Մէմուհ պէյի, թէ յիշեալ ստորագրող հայերը կանչելով իր մօտ, հաղորդէ նոցա սուլթանի համակրական բարեւներն և շնորհակալիք և աւետէ ոմանց շնորհուած չքաշաններ, պատիւ ու պաշտօն : Ուստի կուսական փութաց անցեալ օր գործադրել այդ հրամանը : Նոյնպէս տեղոյս պաշտօնական թիւրք թերթն ևս երկար խմբաւորական մի նուիրած էր առ այդ այս շաբթուայ թուով :

Նորա, որք քաջ ճանչցած են թիւրքական խորամանկ քաղաքականութիւնն, անշուշտ կրնան մակարեւել թէ

ինչ միջոցներով կարելի եղած է ձեռք ձգել այդ ստորադրութիւններն, որ կարևորութենէ զուրկ են, քանի որ Սերաստիոյ պէս բազմազայ քաղաքէ մը հազիւ կրցած են 13 ստորագրութիւններ ճարել. մինչդեռ անդին մի յոգնաթիւ ժողովուրդ կը հեծէ անլուր խժոժութեանց և հարստահարութեանց մէջ և որու զժբազդ զլխին կը տեղան ամեն տեսակ բռնաբարութիւնք և ոճրագործութիւնք նոյն իրենց կառավարութեան պաշտօնէից ձեռքով: Սանատիոյ վստահ ենք թէ հայկական խոհուն մաքերու առջև իսպառ կարևորութենէ զուրկ պիտի ըլլան նոյն գունակ հանրագրիւր, երբ ծանօթանան թէ այդ ստորադրող անձնաւորութիւններ բոլորն ալ առաջադիմական ու արդարասիրութեան զգացումէ կատարելապէս զուրկ, իւրաքանչիւրն ալ և այլ չափազանցական նկատումներով տոգորեալ և չբանջաններ ընդունելու գիտումներէ մզելու կառավարական պաշտօնեաներ են, զորս կառավարութիւնն լաւ գիտէ ընտրել և ճանչնալ: Ահա այդ ստորադրողներու ամենց անուններ. Յ. Շահինեան, կառավարական պաշտօնեայ. Յ. Մէսիկեան, Ն. Փղթուզեան՝ գեւ նոր ընդունեցին սուլթանի չքանչանները և են պաշտօնեայ, Կ. Մասրաֆեան, Ս. Չուգասդեան, Յ. Պարսամեան, Ս. Վազարեան — պաշտօնեաներ. Տէր - Շիրինեան՝ քաղաքային բժիշկ, Կ. Թաֆէճեան վախառու փոխսահի, Կ. Ահրոնեան՝ գանձապետ կառավարական: Արդեօք ո՞րք են սոցա մէջ ժողովրդեան ներկայացուցիչներն: Գոհունակութեան հանրագրերու կրնան ստորագրել լոկ բազմաթիւ տեղեր, որք թիւրք պաշտօնեաներէն աւելի կը կեղեքեն ու կը հարստահարեն իրենց թշուառ ազգակիցները:

Նաեւ կուսակալ Մէմուտէ պէյ գիւղերն և վիճակաց զայ մ'ազա մ'ն եր ու են ևս պատուիրակներ և խստիւ հրամաններ զրկած է որ իրենց վիճակներէն հանրագրեր պատրաստեն, սակայն գոհութեամբ կիմացնենք, որ ոչ մէկ զիւղէ և աւանէ ստորադրողներ եղած են՝ հակառակ ամեն կարգի սպառնալեաց, ճնշմանց և ոսկեզոյն խոստումներու: Սի մեծ ասլացոյց հայ ժողովրդեան վատթար կացութեան: Հակառակ այս ամեն ճգանց, որով քաղաքիս կուսակալն կուզէ հաւատացնել զօտարս թէ ըստ ամեն նայնի հայք ապահով են, ապահով է նոցա վիճակ, մինչդեռ ամեն կողմ անապահովութեան և ոճրագործութեան թագաւորութիւն է:

Երեք օր առաջ երկու թիւրք սրիկայք գիւղերայն թիւրք պաշտօնէի մը տուն մտան: Այդ պաշտօնեան — Մաղհար պէյ — ֆրանսական դաստիարակութեամբ օժտեալ մի երիտասարդ է, որ իր առաւել կամ պակաս ազատախոհութեամբ անշուշտ զիւր եկած չէր թիւրք պաշտօնէից մոլեռանդ և ազգակործան բարոյքը և նոցա ցատումը հրաւիրած էր իր վրայ ինչ ինչ պարագաներու մէջ: Այն երկու սրիկայք, ինչպէս ալ վերջը խոստովանեցան, տեղւոյս ռուսիկանապետ խիւսթէվ փաշաի թելադրութեամբ յիշեալ պաշտօնեային տունը մտնելով, յետ ծանրապէս փրաւորելէ զինքը և իւր սպասաւորն՝ 600 ոսկւոյ գումար մը, 300 ոսկւոյ արծողութեամբ թանկագին իրեր տունելով, կերթան: Առաւօտուն Մաղհար պէյ կուսակա-

լին բողոքած է, միանգամայն տեղեկացնելով որու թելադրութեամբ կատարուելը: Սակայն անխելի մնացած է բողոքն, որով Մաղհար պէյ ստիպուեցաւ տեղւոյ դադիւր կան և ամերիկական հիւպատոսաց գլխել: Որքա ազգուզեկուցադիր մը զրկեցին կուսակալին, բողոքելով իրեն և իր մարդոց բռնած ընթացքին դէմ, ընդմին բողոքելով ուրիշ այդ կարգի դէպքերու առաջն չառնելու համար:

Անցեալ չարաթ օր քաղաքական յանցանք ամբաստանեալ 53 հայ արտրականներ Կ. Պօլսէն քաղաքս բերուեցան Արգնի զրկուելու համար: Անկարելի է նկարագրել ճանապարհին սոցա կրած ծանր նեղութիւններն զիրենք վարող զաւթիէներու կողմէն: Սամսոն, Ամսիա և Նւզովիա մերազգայինք զրամական հանգանակութիւններ ընելով, յանձնած էին այդ քաղաքական տարադիրներու սակայն ճանապարհին թիւրք կառավարութեան զաւթիէք ուժով այդ ստակներն առած են անոնցմէ, երևի, այդ ալ իրենց պաշտօնավարութեան պարտականութիւններէ մին և ամենաառաջնական համարելով: Նոյն վիճակին նաեւ ենթարկւած են նոյն վերոյիշած քաղաքներու մեր ազգայնոց կողմէն տարագիրներուն տուած կոչիկներն, զգեստներն ու պաշարներն: Այնպէս որ այդ տարագիրներն քաղաքս բերին բոկոստ և ուժասպառ ու անօթի և ութ օրէ ի վեր այստեղ բանտը կը մնան: Տեղւոյս աղքայիք ևս հանգանակութիւն մը ընելով, յատկացուցած են վերոյիշեալներուն:

Դիտնէսիոսեան ակածք.

— . —

Սերաստիա 6 Դեկտեմբերի 1891.

Քաղաքիս կուսակալ Մէմուտէ պէյի հայ ժողովուրդէն շնորհակալութեան և գոհունակութեան հանրագրեր կորցելու մեծամեծ փառքերն այս օրեր նոր կերպարան և տարբեր երևոյթ մը ստացած են: Առ այս չարժանիք եղած է Պօլիս՝ թիւրք թերթերու խմբագրութեանց կողմէ աս կուսակալն քաջուած մի հեռագիր՝ ծանուցանող թէ անգլիական լրագրաց մէջ Փոքր Ասիոյ և մասնաւորապէս Սերաստիոյ ժողովրդային անդորրութեանց և ապահովութեանց մասին թշնամական հրատարակութիւններ եղած են, թէ՛ թիւրք և հայ ժողովրդոց միջև կոխն անպակաս է և այլն, ընդ նմին յարելով որ տեղային հայոցմէ նոր հանրագրեր և հերքմագրեր ստորագրել տայ, և թէ՛ առաջնորդ Պետրոսի և կարգ մը հայոց զրկած հանրագրերն անզօր մնացած են զեւրօպական մտքերն հանդարտելու և գոհացում տալու:

Կուսակալի յուզումը և առ այդ ձեռք առած միջոցները արդարեւ աներևակայելի են. — եպերելի և զայթակղական: Սա այս չարաթ իւր քարտուղարի խել մը հանրագիր ու պատճէններ պատրաստել տալով, մասնաւոր հրամանագրով մը, տասնեակ զաւթիէից հետ զրկեց զայն հայաբնակ գիւղերու կետրոնն եղող Գոշհիսար գիւղի զայմագամին, խստիւ զոցա ստորագրուելը պատուիրելով: Գայմագամը կուսակալի հրամանը ընդունելուն՝ անմիջապէս չրջակայ քառասունի չափ հայաբնակ գիւղեր պատգամաւորներ զրկելով, իւրաքանչիւր գիւղի քահանաներն

ու մեծերը նոյն Գոչհիսար գիւղն կը հրաւիրէ: Քաջանայք և թաղական խորհրդոյ անդամք առանց յապաղման անձամբ կը պատասխանեն եղած հրաւիրանաց, ուստի զայնազամն զայնս գիւղին կառավարութեան տունը կանչելով, կը յայտնէ կուսակալի հրամանն և կը յորդորէ ստորագրել ներկայեալ հանրագիրն:

Հայ գիւղերու այդ ներկայացուցիչներու մէջէն մի քաջանայ — մի գիւղական պարզ տէրտէր — ուրիշ առթիւ հաղիւ երկու խօսք ճարելու կարող, սակայն ճշմարիտ զգացող ու չօգտուող իւր ժողովրդեան սրտի խոր ու դան մէջքերը, և քաջ ծանօթ նոցա կիանքի դառն հանգամանաց — այս պահուն տարօրինակ ճարտարախօսութեամբ մը, աներկիւղ և անվեհեր կերպիւ զայնադաժին առաջարկութիւնը իսպառ կը մերժէ, և կըսկսի մի առ մի նկարագրել և նորա ճակտին զարնել թիւրք պաշտօնէից — կուսակալէն ցլետին անոսայ դափթիւնէից — բերաւոր գեղձուններն, իրենց, գիւղացւոց, վրայ ի գործ գրած մօնկոլական բռնակալութիւններն, հարբստահարութիւններն, կեղեքումներն, պատուայ, ընչից ու հոգերու անթուելի բռնաբարութիւնները, և վերջապէս այդ պաշտօնեայնէրու զործած ալիտից պակասն նոյն իսկ իրենց թեւադրութեամբ՝ մոլեռանդ թիւրքի, վայրագ քիւրդի ու արինարբու շէրքէղ խուժաններու լրացնելը, ի մի բան կառավարութեան ուղղակի և անուղղակի կերպիւ դժայս փճացնելու և ոչնչացնելու ետեւ ըլլալը: Գո՛չ ենք ըսել որ միւս քաջանայք և աշխարհական ներկայացուցիչն ևս առանց վարանելու կը ձայնակցեն քաջանայի ըրած յայտարարութեանց, և խապաւ կը մերժեն ստորագրել, յարելով որ այդու իրենց տառապանաց թիւն և իրենց վիճակի վատթարացումը պիտի յարատեւած ըլլան: Իսկ զայնազամն տեսնելով ոչխարի բնութեամբ ամենօրեայ գիւղացիներն այսչափ անյուսալի համարձակութեամբ կը մերժեն կուսակալի հրամանն, ի կատարութեամբ անմիջապէս իւր շուրջ գտնուող դափթիւնէից կը հրամայէ քաջանան և իւր ընկերները գանահա հարել, ոստիկանք ևս չեն վարանիր խարազանի սաստիկ հարուածներու տակ յիշեալներն ընկճել, և ապա զայնս կը բանտարկեն խոտի մը մէջ: չմոռանք նաեւ ըսել որ զայնազամն անձամբ կսկսի հայհոյել հայ քաջանայից, հայութիւնն . . . Գայնազամն, երկնչելով որ մի գուցէ գիւղացւոց զայրոյթն իւր վրայ հրաւիրէ, կը փութայ քաղաք առ կուսակալն և սորա կը ներկայացնէ զգիւղացիներն կառավարութեան գէժ՝ իբրեւ ըմբոստներ ու արատամբներ: Կուսակալը նախ այդ գիւղացիներու պատժուելը կը կարգադրէ, բայց յուսալով որ կարելի է Պետրոս առաջնորդի միջոցաւ ստորագրել տալ, դիմեց նորան, սպառնալով եթէ չստորագրեն, անշուշտ ինք ևս Կ. Պօլիս իրեւ աքստամբ պիտի ներկայացնէ Սեբաստիոյ հայ ժողովուրդն: Առաջնորդն ևս մերժած է: Որպէս յայտնի է, յաճախ թիւրք պաշտօնեայք են որ կը զրպարտեն զհայս իրեւ ապստամբներ տէրութեան առջև, սակայն նոյն իսկ իրենք են որ կստիպեն զժողովուրդն աքստամբական ցոյցեր ընել տալ իրենց գէժ: և արդարեւ

գաւառիս հայ ժողովուրդն սաստիկ յուզեալ է կառավարութեան անլուր բռնակալութեանց և անհանդուրժելի արարքներուն գէժ: և արդէն մտադրութիւն կայ մի հանրագիր պատրաստել տալով զրկել ի պատրիարքարան պատմելով անգլոյս ժողովրդեան ցարդ կրած ամէն տառապանքներն, զորս տրդէն պարբերաբար հաղորդած եմ „Հնչակի“: Զառայի զայնազամն ևս նոյն աւանի ժողովրդեան վրայ ճնշումներ բանեցուցած է հանրագիր մը ստորագրել տալու համար:

Վերջերս երկու ագնիւ երիտասարդք, Կարապետ և Առաքել, քաղաքէս երկու ժամ հեռու Բօլիւ Ագրիւր կոչուած վայրին մէջ թիւրքերէ գարկուեր են: — Քաղաքս խափան խան շուկային մէջ թուրք և հայ ժողովրդեան իրարու հետ պատահած կռուոյն մէջ վիրաւորեալ Սիմոն անուն պատանին երկ օր առաջ մեռաւ, հակառակ բժշկական ամէն զարմաններուն Սպանողը 13 տարեկան մի թուրք տղայ էր, զոր իւր անչափահաս կառավարութիւնը չբանտարկեց: — Կը լսենք որ Զէյթունի պաշալումը սաստկացած է. անգլոյս զինուորական հրամանատար փաշան վաղը անդ պիտի մեկնի, նաեւ քաղաքէս 60 ուղտի բեռ ուղղմութիւնք անդ փոխադրուեցան:

Դիտնէսիոսեան աւանջ.

Բարերդ, 7 Նոյեմբեր 1890.

Ամեն մի տողն սուղ ըլլալով, կը բաւականանամ միայն իրողութիւններն թւելով:

Ամիսէ մ'առաջ խալիրու գիւղերէն սաստի Յ ժամ հեռաւորութեան վրայ գտնուող Խոզախալուր կէս հայաբնակ գիւղը Զեփսի անունով հոչակաւոր աւազակի Եաքուպ անուն տղան երկու ձիով մարդ մը կը զրկէ թէ հայերը ցորեն բեռնեն: Զորեն չը գտնուելուն պատճառաւ գիւղացիք երկու ձիաբեռ գարի կուղարկին: Որ մը վերջը նոյն Եաքուպն գարձեալ ձի մը կը զրկէ, առարկելով թէ այն ուղարկած երկու ձիաբեռ գարին միայն մի բեռ ցորենի արժէք ունի, հետեւաբար պէտք է մի ձիաբեռ ցորեն ևս ուղարկել: Այդ յայտարարութիւններն նա այնպէս կընէ, իւր գիւղացիք նորան տալիք ունենային: Բայց այդ ժամանակ գիւղին ոէսը բացակայ ըլլալով, գիւղացիք ձին պարապ յետ կը դարձնեն: Կատուած այդ գէպէն, մի քանի օրէն ետք գիւղեայն Եաքուպն ինքն վեց եօթ ընկերներով կը մտնայ գիւղ, դուրս կը կանչէ ոէսին և սոսկալի կերպով կը ծեծէ նորան: Ինչո՞ւ — կըսէ — ձին պարապ ետ դարձուցիք: Հիմայ քսան լիւրայ պիտի տաք, եթէ ոչ ձեր գիւղին բոլոր հայերն կը ջարդեմ: Գիւղի ոէսը կը ստիպուի հինգ լիւրա տալով, նոցա ճանբայ գնել: Սակայն գործն այդպիսով չը վերջանար: Դեռ երկու երեք օր չանցած՝ կրկին կուգայ աւազակն իր ընկերաց հետ, սպառնալիք և հայհոյանք առնալով հայերուն վրայ, ասոնցմէ 6-7 հոգի մահամերձ ծեծելով, երեք լիւրա ևս կը կորզեն: Հեռանալով գիւղէն, կը պատուիրեն հայոց ստակ պատրաստել „քանի մը օրէն պիտի գանք առնելու. եթէ ոչ ձեր գիւղը, ձեր աները հրդեհ կը ձգենք և ձեզ բոլորնիդ կը սպանենք:“ Երկրորդ

օրը նոյն գիւղէն շատ հայեր կը թողնեն իրենց տեղ ու ընտանիք և կը չունեն դէպ Պաթում Այդ յանկարծակի փախստով նոքա կը կարծեն ազատել աւազակներէր զրամական պահանջէն:

Թւականէս 10 - 14 օր առաջ նոյն Եաբուլ աւազակն 30 ի շափ ընկերներով, գինեալ մինչև ակաւները, այստէղէն 6 ժամ հեռաւորութեամբ Լուսունք կոչուած հայաբնակ գիւղին վրայ կը յարձակի գիւղերայն: Բայց աւազակներն այս անգամ չեն հասներ իրենց նպատակին հետեւեալ պատճառաւ: Այդ գիւղերէն մօտաւորապէս երկու չարաթ առաջ նոյն աւազակներն ցերեկ ժամանակ կոխած են այդ գիւղն և 10 - 12 լիրա, 4 հատ ժամացոյց և բաւական ինչք կորզելով հեռացած են: Առած է դարձած՝ թէ հայը վերջը խնկրի կուգայ. այդ դէպքէն ետք գիւղացիներն կորուսն գիւղի ցերեկ հսկել գիւղն նոյնօրինակ գալիք դէպքերն նախազգուշացնելու համար: Այդպիսի հսկողութեան չնորհիւ Լուսունք գիւղացիք աւազակների յարձակման հրապանածգութեամբ կընդդիմադրեն, աւազակներն ալ նոյնը կանեն, բայց ի վերջոյ գիւղացիք կը յաջողին նոցա փախցունել:

Եաբուլ աւազակին լրբութիւնն այն աստիճան կը հասնի, որ նա մի քանի ուրիշ գիւղեր ևս հրամաններ կուղարկէ ստակ պատրաստել իրեն համար, մինչդեռ մի և նոյն ժամանակ շարունակ կը կողոպտէ ճանապարհորդներն:

Քաղաքէս մէկ ու կէս ժամ հեռաւորութեամբ Առիւծկայ հայաբնակ գիւղին վրայ իր դրացի տաճիկներէն յարձակեր են կէս գիւղերին, բայց հայոց կողմէ եռանդուն ընդդիմադրութեան են հանդիպած: Բաւական հրացան են պարպուեր երկուստիք. թշնամիներն պարտաւորուեր են կոր ի գլուխ հետանալ Հայերին վնաս մը չէ եղած: Կառավարութիւնը բոլորովին խուլ է այս կերպի պատահարներուն:

Քաղաքիս թիւրքերն անգողար չարագուշակ ակնարկներ կուղղեն հայոց: Կէրճանի մէջ ալ մարդասպանութիւնք, ոճրագործութիւնք անպակաս են: Ամեն կողմ մեծ խռովութիւն, կասկած ու իրարանցում կը տիրէ: Բոլոր անցքերուն ձեղ տեղեակ կը պահեն:

Հ.

ԱՆԱՄՐԹ՝ ԱՌՈՒՏՈՒՐ

Յայտնի է, որ անցեալները Կ. Պօլսում ձերբակալ վեցաւ Յակոբ Վարդ. Պատրիկեանց, որ ամբաստանվում է իրեն անգամ Հնչակեան Կուսակցութեան Կ. Պօլսի Մասնաճիւղի Յայտնի է թէ ձերբակալւածը ուսուսակա տակ է: Օգտուելով այս վերջին հանգամանքից, թիւրքաց մայրաքաղաքի ուսական զեւպանի գլխում ծագեցաւ մի հանձարիչ միտք, որ և շտապեց գործադրել: Նա թոյլ չը տվեց Պատրիկեանցը մնայ բանտարկված թիւրքական բանտում և փոխադրեց նրան ուսական զեւպանատան բանտը, առարկելով թէ ուսակապատակ լինելով, մինչև իր դատավարութեան վախճանը նա պիտի մնայ ուս

կառավարութեան ձեռքի տակ: Թիւրքական ոստիկանութեան մէջ այդ դէպքն առաջացրեց հասկանալի յուզում ու իրարանցում: Տեղի ունեցան բռնակցութիւններ, որոնք ի վերջոյ հանգեցան մի գաղտնի դաշինքի, որին էլ հէնց ձգտում էր ուսական զեւպանը: Այդ դաշինքը կայաւորւում է հետեւեալով. — ուսական զեւպանատանը Պատրիկեանցին կը յանձնէ թիւրք կառավարութեան լոկայն պայմանով, եթէ այս վերջինը յանձն տանէ առաջինին աջակցել կեղծ եղանակներով Կ. Պօլսի կանչել Բօլքարիայի մի յայտնի ուս սօցիալիստ յեղափոխականի՝ Լուցկի անունով և թիւրք ոստիկանութեան միջոցով ձերբակալել նրան: Պայմանն ընդունվում է: Եւ ահա ուսական զեւպանատան գաղտնի ոստիկաններն ու լրտեսները զիմում են դէպ այդ նախագծի զործագրութեան, նախադիմ, որ մէկն է այն բազմաթիւ հնարքներից, որոնք յատուկ են միայն ուսական կառավարութեան նսեմ հանձարին: Ակալում է ամենալիտի, ամենաոտոգործ խարդախ պրօվօկացիա (provocation), յարված սօֆիստիկ Լուցկիի գէտ: Այս վերջինի մի պոստարնակ ընկերի անունով, որ կանխապէս ձերբակալվում է, հեռագիրներ են ուղղվում Սօֆիա Լուցկիին, թէ մի շատ կարեւոր գործի համար շտապիր գալ Պօլս: Թէև մասամբ կանխածելով հեռագիրների աղբիւրի իսկութիւնը, բայց և այնպէս Լուցկին անմիջապէս մեկնում է գէպի Կ. Պօլսի... և թիւրք ոստիկանութեան ճիրանները յափշտակում են նրան. նա ընկնում է ուսական զեւպանատան լարված թակարղը: Լուցկին յանձնվում է Ռուսիան և դրա փոխանակ, գաղտնի դաշինքի զօրութեամբ, Պատրիկեանցն էլ անշուշտ կը յանձնվէ Նաղըմ պէյին: Լուրեր կան, թէ ճանապարհին գէպի Ռուսիա, ժանդարմների ձեռքով սաստիկ ձեռվելով, Լուցկին մեռել է... Քաղաքական յանցարարների այդ անամօթ ու անլուր առուտ ու լը կատարվում է լուսաւորված տանն իններորդ դարու վերջերը, և այդ տեղի ու ստորաքաղաք ուսուսուր անողները բռնապետութեան սկզբունքի երկու մեծ հերոսներն են — թիւրք և ուս կառավարութիւնները...

Կուսակցութեան Պանծայտնում չնորհակալութեամբ ստացվել են հետեւեալ գումարները. —

Բօլքարիայի Վ. քաղ. Գաբը. Հրեշտակապետից 20 Ֆր., Ե. քաղ. Ք. ի միջոցով 180 Ֆր., Ս. քաղ. Զարեհի և Զարուհիի միջոցով 150 Ֆր., Կինտից 150 Ֆր., Ման շեստից 0. Գ. ից 50 Ֆր., 40 սանտ., Ժ. քաղ. Տ. ից 30 Ֆր., Մ. քաղ. Ս. Ն. ից 3 ռուբլ., Պ. քաղ. Տ. ից 100 ռուբլ., Զաք. հասարակութիւնից Գ. ի միջոցով 25 ռուբլ., Ա. քաղ. Հայկ. Արամ. Մ. ից 10 ռ., Եգիպտոսի Ա. քաղ. Կ. Մ. ից 25 Ֆր., 20 սանտ., Ս. Հ. ից 2 Ֆր., 40 սանտ. մարկաներով. Ժ. քաղ. Ուսանողից 10 Ֆր.:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ ուղարկել հետեւեալ հասցեով.

Montpellier (France). — M. Beniard. Poste Restante. (25).

Լօնդօն. Հայկական Ազատ Տպարան.